Мошковський М. В.,
аспірант кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

ФЕНОМЕН ПОСТПРАВДИ: КРИЗА ІСТИНИ, ДЕЗІНФОРМАЦІЯ, ІНФОДЕМІЯ

Ключовим терміном сучасної соціально-філософської рефлексії став феномен постправди, що упродовж останніх десятиліть істотно вплинув на суспільне життя та комунікативні процеси. Як особливий спосіб осмислення та подання інформації у цифрову добу, постправда створює умови для нових форм комунікації, соціальної взаємодії та поширення знань, але водночас змінює концепти істини, комунікації та свідомості, формує складне філософське та етичне поле. Дискусії щодо феномена постправди включають гносеологічні, епістемологічні та методологічні аспекти понять істини (правди) та постправди, де вирішальне значення має емоційний вплив, тоді як точність фактів відходить на другий план. Важливим є й культурно-антропологічний аспект феномена постправди. Т.

Шоріна визначає постправду як девальвацію культури істини в умовах кризи демократії та домінування медіа-симулякрів [5]. Ю. Шабанова та С. Мечиков наголошують, що у культурному контексті постправда характеризується процесами міфологізації реальності, формуючи новий наратив метамодерну [4].

Сам феномен постправи не новий, але цифрове середовище надало йому нових масштабів і швидкості. Дослідники зазначають, що постправда є продуктом комунікативного середовища суспільства, що змінилося (інтернет, соціальні мережі) [1; 2; 4; 5]. Найбільш радикальну позицію зайняв Юваль Ной Харарі, який у праці «21 урок для XXI століття», констатує, що «людство завжди жило в епоху постправди», оскільки «залежить від створення міфів та віри у них» [6].

Цифрове середовище, що інтенсивно медіатизується, актуалізувало поняття «постправди» (post-truth), коли істина стає не принципово важливою (у філософії постмодерну воно асоціюється з поняттям «симулякр»). Одна з причин сучасної «постправди» – обсяги «фейкових новин», які обрушилися на громадян, коли люди часто неспроможні протистояти інформаційному потоку і готові охочіше вірити придуманим, мімікрирующим під новини, сумнівним повідомленням, ніж новинам «солідних» видань, або принаймні сумніватися. Внаслідок цього формується новий соціальний простір, у якому, як зазначають дослідники, «факти і правда опинилися під загрозою» [1, с. 16].

Головна проблема інформаційної доби полягає у диспропорції між сумарно накопиченою інформацією й постійним зростанням її обсягів та здатністю людини цю інформацію сприйняти. Зростає тенденція до ігнорування перевірених фактів на користь емоційно забарвлених суджень або маніпулятивних наративів. Це зумовлює поширення дезінформації, підрив довіри до соціальних інститутів, загострення суспільних конфліктів та фрагментацію колективної свідомості. Відсутність ефективних механізмів критичного осмислення інформації знижує рівень медіаграмотності, ускладнює демократичний дискурс і сприяє формуванню нової епістемологічної парадигми, у межах якої істина стає відносною та контекстуальною. Проблема полягає в тому, що інформація дедалі частіше оцінюється не за критерієм фактичної достовірності, а через емоційні наративи та маніпулятивні практики. Постправда – це не лише відмова від фактів, результат зміни способу сприйняття інформації, де емоційна реакція переважає над перевіркою достовірності. Люди схильні вірити тій інформації, яка відповідає їхнім цінностям, незалежно від того, чи є

вона правдивою. Інтернет через мережу користувачів може дуже швидко підміняти правду. Дослідниця В. Піщанська слушно зазначає, що інтернет-простір функціонує не лише як джерело знань, а й як середовище продукування ілюзій та маніпуляцій [2]. Відтак феномен постправди допускає множинність інтерпретацій, але водночас позбавляє їх претензії на істинність.

Множинність і роздробленість джерел новин створює ситуацію, в якій неправда, плітки та чутки поширюються з надзвичайною швидкістю. Г. Франкфурт у відомому есе «Про дурницю» стверджував, що небезпечнішою за брехню може бути байдужість до істини: брехун змушений рахуватися з правдою, щоб її спотворити, тоді як «дурисвіт» взагалі не цікавиться відповідністю сказаного дійсності [7]. Саме така позиція, на жаль, дедалі більше відповідає логіці деяких форм онлайн-комунікації, де основним критерієм є поширюваність.

Сучасна людина живе в умовах, коли інформаційний простір не дає можливості чітко відокремити достовірні факти від неправдивих повідомлень. Це спричиняє розгубленість і когнітивний дискомфорт реципієнта. Водночас індивід може самостійно долучатися до процесу продукування постправди, використовуючи її задля досягнення власних цілей. В умовах інформаційного перенасичення, де «правда важить менше, ніж почуття», постправда проявляється як визначальний феномен інформаційного простору.

Дослідники виділяють чотири групи причин формування постправди: теоретико-філософські, соціальні, техніко-технологічні й особистісні, основоположні ідеї та специфіку їх прояву і впливу на поведінку індивідів у цифровому соціумі [*Див.*: 1, с. 12–13; 4].

Таблиця

Фактори формування постправди та їхні прояви

Група факторів	Ключові ідеї	Типові прояви
Теоретико-філософські	Постмодерністське заперечення об'єктивної істини; скепсис щодо фактів; питання інтелектуальної відповідальності	Скептичне ставлення до фактів у публічних дискусіях; легітимізація маніпуляцій у політичній сфері; популяризація релятивізму

Група факторів	Ключові ідеї	Типові прояви
Соціальні	Зростання по пулізму, націоналізму; домінування емоційних чинників; впливсоціальної нерівності	Підтримка популістських рухів (наприклад, Brexit, кампанія Дональда Трампа); поширенняпропаганди; легітимізація насильства та конфліктів
Особистісні	Суб'єктність індивіда; емоційна селекція інформації; когнітивні упередження	Створення «інформаційної бульбашки»; ефектехокамери; ігнорування фактчекінгу; переоцінка власної думки
Техніко-технологічні	Цифровізація комунікації; доступність онлайн-платформ; автоматизація поширення контенту	Соціальні мережі як джерело новин; швидке поширення фейків; маніпулятивне використання
Фейк і пропаганда	Фейкова інформація як інструмент впливу; пропаганда як засіб контролю над інтерпретацією фактів	Поширення маніпулятивних новин; дискредитація фактів; емоційний вплив на масову поведінку

У контексті розмежування понять «істина» та «правда» постправда втрачає зв'язок із класичними філософськими уявленнями про істину як об'єктивну категорію та наближається до прагматичного виміру знання. У центрі уваги опиняються питання: Яку інформацію вважати суспільно значущою? Які межі пізнання є прийнятними та хто має повноваження визначати ці межі?

Для дослідження феномена постправди важливе значення має термінологічне розрізнення видів інформації, запропоноване К. Уордл і Г. Дераксшан: *хибна інформація* (misinformation) – неправдиві повідомлення без умислу шкодити; *дезінформація* (disinformation) – свідомо неправдива інформація, поширювана з метою введення в оману; *шкідлива інформація* (malinformation) – правдива інформація, що використовується для заподіяння шкоди [9]. Це розрізнення зручне тим, що ставить у центр не лише істинність змісту, а й намір комунікатора, тобто те, що в габер-

масівській термінології відповідає порушенню претензій на істинність і щирість.

Емпіричні дані свідчать про особливий характер онлайн-поширення. Так, у дослідженні С. Восугі, Д. Роя та С. Арала, що охопило масив повідомлень у соціальній мережі Twitter, було встановлено, що неправдиві новини поширюються швидше й глибше за правдиві, причому головну роль у цьому відіграють не боти, а самі користувачі [8].

Для опису надлишку інформації, частина якої хибна, що ускладнює пошук надійних порад, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) у 2020 році запровадила термін «інфодемія». Явище інфодемії – це безконтрольне масоване поширення дезінформації. Як віруси стали чинником розвитку людства, так й дезінформація стає вірусом, з яким людина не контактує, однак він безпосередньо впливає на неї. Інфодемія стала явищем, під знаком якого проходять всі важливі соціальні події, впливаючи на все людство й окремі групи людей. Інфодемія визначила перебіг світової пандемії COVID-19 у плані реакції суспільства на цю глобальну соціальну подію. Дезінформація стала зброєю масового ураження.

Зазначимо, що інфодемію використовують як під час пандемії, так і ще більше під час війни. Сьогодні інфодемія спричинила глобальні наслідки російсько-української війни як для економічної ситуації, так і соціально-гуманітарної сфери. Відмінність лише в тому, що ще не всі зрозуміли, що війна в Європі – це глобальна подія, так само як і пандемія. Інфодемія стала не тільки спробою осмислення глобальної пандемії, а й частково записками на полях російської війни проти України в кінетичній, інформаційній, віртуальній та смисловій площині [3].

Важливо, що ці явища не зводяться до кількості дезінформації: вони пов'язані з відсутністю загальновизнаних процедур, за допомогою яких можна швидко відрізнити надійне від ненадійного. Простежується вектор, за яким інформація «заплутує», є «некерованою» та «недостатньою», постає крихким інструментом орієнтації у світі, що докорінно змінився, а надмірне «споживання» інформації призводить до психологічного виснаження людей.

Отже, у добу інформатизації відбувається процес поступового заміщення істини постправдою, яка набуває форм фейків та псевдонаративів. Імперативом сьогодення є визначення векторів, які можуть слугувати основою цілеспрямованого регулювання інформаційних потоків,

стабілізації соціальної ситуації за допомогою інформаційних інструментів, що функціонують у будь-якому порядку соціальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мошковський М. В., Сулятицька Т. В., Харламов М. І. Постправда як філософський феномен сучасного інформаційного простору. *Вісник гуманітарних наук.* 2025. №13. DOI: https://doi. org/10.5281/zenodo. 17632396.
2. Піщанська В. Інтернет-простір як середовище формування медіакультури особистості. *Fine Art and Culture Studies*. 2025. №1. С. 399–407. DOI: https://doi. org/10.32782/facs-2025-1-56.
3. Солонько О. Інфодемія. Зброя дезінформації у вірусну епоху. Київ: Вид-во «Markobook», 2023. 392 с.
4. Шабанова Ю. О., Мечиков С. А. Феномен постправди в міфологічному просторі метамодерну. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2024. №3. С. 148–157. DOI: https://doi. org/10.24195/spj1561–1264.2024.3.18.
5. Шоріна Т. Г. Постправда як реальність девальвованої культури в епоху кризи сучасної демократії. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія.* 2020. №1 (31). С. 114–121.
6. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21-го століття / Переклад Олександра Дем'янчука. Київ: Вид-во «BookChef», 2018. 416 с.
7. Frankfurt H. G. On Bullshit. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005. 67 p.
8. Vosoughi S., Roy D., Aral S. The spread of true and false news online. *Science*. 2018. Vol. 359, Issue 6380. P. 1146–1151. DOI: 10.1126/science. aap9559.
9. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy making. Strasbourg: Council of Europe, 2017. 107 p.